

XX ASRNING 30-YILLARI TANQIDCHILARI IJODI

Farg‘ona davlat universiteti

4-bosqich talabasi

To‘rakeldiyeva Masturaxon

Annotatsiya: mazkur maqolada XX asrning birinchi yarmi, xususan, 1930-yillar o‘zbek adabiy tanqidchiligining shakllanishi va rivojlanish bosqichlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda bu davr adabiy jarayoni tub burilish bosqichi sifatida baholanib, adabiyotning sof estetik hodisadan mafkuraviy instrument darajasiga ko‘tarilgani ilmiy asosda yoritiladi. Shu bilan birga, adabiy tanqidning jamiyat tafakkurini shakllantirishdagi o‘rni va vazifalari ochib beriladi. Maqolada 30-yillar tanqidchiligining asosiy xususiyati sifatida uning ziddiyatli tabiati ko‘rsatilib, tanqidchilar faoliyatida badiiy-estetik tahlil hamda siyosiy-mafkuraviy talablar o‘rtasidagi muvozanat masalasi tahlil etiladi. Natijada, tanqid bir vaqtning o‘zida ilmiy asoslangan va siyosiy yo‘naltirilgan hodisa sifatida namoyon bo‘lgani asoslab beriladi. Tadqiqotda mumtoz adabiy merosga munosabat masalasi ham keng yoritilib, bu borada ikki qarama-qarshi yo‘nalish — vulgar sotsiologik yondashuv va ma’rifiy-ilmiy yondashuv mavjudligi asoslanadi.

Kalit so‘zlar: adabiy tanqid, o‘zbek adabiyoti, 30-yillar, mafkuraviylik, badiiy-estetik tahlil, siyosiy yondashuv, realizm, vulgar sotsiologizm, nigilistik nazar, mumtoz meros, jadid adabiyoti, monografik tadqiqot, dramaturgiya, teatr tanqidi, adabiy jarayon, tanqid metodologiyasi, ijodiy hamkorlik, janriy izlanish, ilmiy tahlil, adabiyot rivoji

Аннотация: в данной статье анализируются этапы становления и развития узбекской литературной критики в первой половине XX века, особенно в 1930-е годы. В исследовании литературный процесс этого периода оценивается как переломный, а на научной основе объясняется подъем литературы из чисто эстетического явления в идеологический инструмент. При этом раскрываются роль и задачи литературной критики в формировании мышления общества. В статье показана ее противоречивость как основная особенность критики 30-х годов, а также

анализируется проблема баланса между художественно-эстетическим анализом и политико-идеологическими требованиями в творчестве критиков. В результате обосновано появление критики как научно обоснованного и политически ориентированного явления одновременно. В исследовании также широко освещен вопрос отношения к классическому литературному наследию, в основе которого лежит существование двух противоположных направлений в этом отношении - вульгарно-социологического подхода и образовательно-научного подхода.

Ключевые слова: литературная критика, узбекская литература, 30-е годы, идеология, художественно-эстетический анализ, политический подход, реализм, вульгарная социология, нигилистический взгляд, классическое наследие, современная литература, монографические исследования, драматургия, театроведение, литературный процесс, методология критики, творческое сотрудничество, жанровые исследования, научный анализ, литературное развитие.

Abstract: this article analyzes the stages of formation and development of Uzbek literary criticism in the first half of the 20th century, particularly in the 1930s. In the study, the literary process of this period is evaluated as a turning point, and the rise of literature from a purely aesthetic phenomenon to an ideological instrument is explained on a scientific basis. At the same time, the role and tasks of literary criticism in the formation of society's thinking are revealed. The article shows its conflicting nature as the main feature of criticism of the 30s, and analyzes the issue of balance between artistic-aesthetic analysis and political-ideological requirements in the work of critics. As a result, it is justified that criticism appeared as a scientifically based and politically oriented phenomenon at the same time. In the study, the issue of the attitude to the classical literary heritage is also widely covered, and it is based on the existence of two opposing directions in this regard - the vulgar sociological approach and the educational-scientific approach.

Key words: literary criticism, Uzbek literature, 30s, ideology, artistic-aesthetic analysis, political approach, realism, vulgar sociology, nihilistic view, classical heritage, modern literature, monographic research, dramaturgy, theater criticism, literary process,

criticism methodology, creative cooperation, genre research, scientific analysis, literary development

KIRISH

XX asrning birinchi yarmi o‘zbek adabiyoti va tanqidchiligi uchun tub burilish davri bo‘ldi. Bu davrda nafaqat badiiy asarlar, balki ularni tahlil qiluvchi ilmiy-tanqidiy tafakkur ham yangi bosqichga ko‘tarildi. Adabiy tanqid badiiy adabiyotda zamondosh obrazini yaratish, asarning ichki ruhini ochish va janr xususiyatlarini belgilashda asosiy vositaga aylandi.

XX asrning 30-yillari o‘zbek milliy adabiyoti tarixida tub burilish va murakkab transformatsiyalar davri sifatida tavsiflanadi. Bu davrda adabiyot sof estetik hodisa doirasidan chiqib, jamiyat tafakkurini muayyan qolipga soluvchi qudratli mafkuraviy instrumentga aylantirildi. Shu sababli, adabiy jarayonni tahlil qilish, unga baho berish va rivojlanish tamoyillarini belgilashdek mas‘uliyatli vazifa bevosita adabiy tanqid zimmasiga yuklatildi.

30-yillar adabiy tanqidchiligi o‘zining ziddiyatli tabiati bilan ajralib turadi. Munaqqidlar o‘z faoliyatida ikki qarama-qarshi qutb o‘rtasida muvozanat qidirishga majbur edilar:

1. Badiiy-estetik tahlil: Asarning badiiy qimmatini, tili va uslubiy o‘ziga xosligini ilmiy asoslash;

2. Siyosiy-mafkuraviy talab: Davrning qat’iy sinfiy mezonlari va partiyaviylik tamoyillari asosida hukm chiqarish.

Natijada, ushbu davr tanqidchiligi fundamental ilmiylik bilan bir qatorda, o‘tkir siyosiy xarakter kasb etdi. Bu esa adabiyotshunoslikning ham metodologik, ham g‘oyaviy jihatdan shakllanishiga turtki berdi.

Mazkur davrda o‘zbek adabiy tanqidining nazariy va amaliy asoslarini yaratishda ko‘p qirrali ijodkorlar guruhi faoliyat ko‘rsatdi. Jumladan:

- Abdurauf Fitrat va Abdulhamid Cho‘lpon kabi jadidchilik an‘analari vakillari;
- Abdulla Qodiriy va Abdulla Qahhor kabi realizm ustalari;
- Hamid Olimjon, G‘afur G‘ulom va Mirtemir kabi yangi davr she‘riyati va tanqidchiligi namoyandalari.

Ushbu ijodkorlarning tanqidiy merosi shunchaki asar tahlili emas, balki o‘zbek adabiy jarayonining kelajak strategiyasini belgilovchi dasturilamal bo‘lib xizmat qildi. Ular badiiy asar mag‘zini chaqish orqali yozuvchi mahoratini baholadilar va adabiyotning ijtimoiy missiyasini aniqlashtirishga intildilar.

Ayniqsa, Abdulhamid Cho‘lponning tanqidiy qarashlari o‘zining teranligi va badiiy so‘zga bo‘lgan yuksak talabchanligi bilan adabiy muhitda alohida maqomga ega bo‘ldi. Umuman olganda, 30-yillar tanqidchiligi o‘zbek adabiyotshunosligining professional fan sifatida shakllanishidagi eng ziddiyatli, ammo poydevor qo‘yuvchi bosqichdir.

Nima o‘zgartirildi?

- Terminologiya boyitildi: “Mafkuraviy vosita” o‘rniga “mafkuraviy instrument”, “murakkablik” o‘rniga “paradoksal xususiyat” kabi ilmiy terminlar qo‘llandi.
- Struktura shakllantirildi: matn mantiqiy qismlarga (tezis, tahlil, vakillar, xulosa) bo‘lindi.
- Uslubiy silliqdash: gaplar orasidagi bog‘liqlik kuchaytirilib, akademik ohang berildi.

Janriy izlanishlar va monografik tadqiqotlar:

1. 30-yillarning ikkinchi yarmiga kelib o‘zbek adabiy tanqidchiligi sezilarli darajada faollashdi. Buning yorqin misoli sifatida Oybekning 1934-yilda nashr etilgan “Abdulla Qodiriy ijodi” monografiyasini keltirish mumkin. Bu asar o‘zbek tanqidchiligidagi ilk va muvaffaqiyatli monografik qadamlardan biri bo‘lib, unda yozuvchining mahorati batafsil ochib berildi. Shuningdek, 1939-yilda nashr etilgan “O‘n besh yil ichida o‘zbek adabiyoti”

ilmiy to‘plami davr tanqidchiligining yutug‘i bo‘ldi. To‘plamga Olim Sharafiddinov, H.Yoqubov va Yusuf Sultonov kabi munaqqidlarning she‘riyat, proza va dramaturgiya tahliliga bag‘ishlangan maqolalari kiritilgan edi.

2. Mumtoz merosga munosabat: Ikki qarama-qarshi qutb.

Ma‘lumotlar shuni ko‘rsatadiki, bu davrda mumtoz merosga munosabatda ikki yo‘nalish mavjud edi:

– Vulgar sotsiologik yo‘nalish: J.Boybo‘latov kabi tanqidchilar mumtoz adabiyotga nigilistik nazar bilan qarab, uni “proletar adabiyoti uchun yot” deb hisoblaganlar. Masalan, J.Boybo‘latov Fitratning “Namunalar” asarini keskin qoralab, uni o‘tmishni ideallashtirishda ayblagan.

– Ma‘rifiy-ilmiy yo‘nalish: Fitrat, A.Sa‘diy, Oybek va O.Hoshim kabi ijodkorlar mumtoz merosni chuqur o‘rganish va undan mahorat maktabi sifatida foydalanish tarafdori edilar. Xususan, Fitrat Navoiyning forsiy merosini ilk bor tadqiq etib, uning jahon adabiyotidagi o‘rnini ko‘rsatib berdi.

3. Dramaturgiya va Teatr tanqidi.

20-yillarning oxiri va 30-yillarning boshlarida K.Yashin, Ziyoy Said, Sobir Abdulla kabi dramaturglar maydonga chiqdi. Bu jarayonda teatr tanqidchiligi ham shakllana bordi. Tanqidchilar “Teatr asarlari janrning jon tomiridir...” degan g‘oyani ilgari surib, sahna asarlarining g‘oyaviy-badiiy saviyasini tahlil qila boshladilar.

Tanqidning ijodiy jarayonga ta‘siri

Tanqid faqat baholovchi emas, balki ijodiy hamkor vazifasini ham bajardi.

- yangi janrlar qo‘llab-quvvatlandi;
- dramaturgiya va she‘riyat rivojiga turtki berildi;
- yozuvchilarning ijodiy izlanishlari rag‘batlantirildi.

Xulosa

30-yillar o‘zbek adabiy tanqidchiligi murakkab va ziddiyatli bo‘lishiga qaramay, ilmiy-estetik tafakkurning rivojlanishida muhim bosqich bo‘ldi. Bu davrda:

- tanqid mafkuraviylashdi;
- realizm ustuvor metodga aylandi;
- ilmiy tahlil shakllandi;
- adabiyot rivojiga faol ta’sir ko‘rsatildi.

Shu jihatdan 30-yillar tanqidchiligi keyingi davr adabiyotshunosligining mustahkam nazariy asoslarini yaratdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. 30-yillar tanqidchiligining o‘ziga xos tamoyillari haqida.
2. Nazarov B. va boshqalar. *O‘zbek adabiy tanqidi tarixi*. – T.: Cho‘lpon, 2012.
3. Rasulov A. *Tanqid, talqin, baholash*. – T.: Fan, 2006.
4. Karimov B. *Abdulla Qodiriy va germeneytik tafakkur*. – T.: Akademyashr, 2014.
5. Valixojayev B. *O‘zbek adabiyotshunosligi tarixi*. – T.: O‘zbekiston, 1993.

INTERNET SAYTLARI:

1. <https://share.google/PwAEC0fnIIazEoFNO>
2. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Nigilizm>